

Eduardo Volterio lietuvių tautosakos garso įrašai ir juose įamžinti senoviniai dainavimo būdai

AUSTĖ NAKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

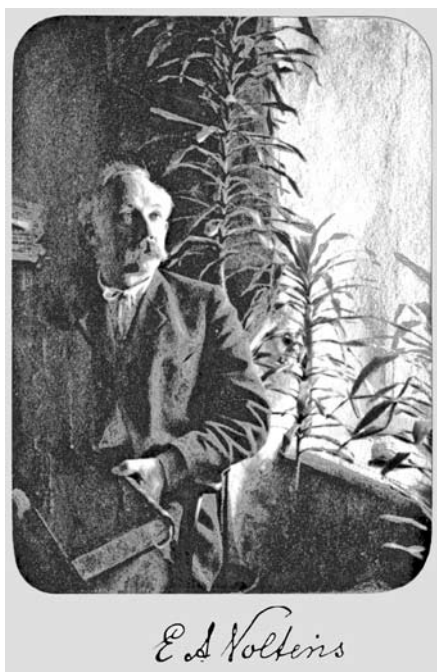
ANOTACIJA. Straipsnyje tyrinėjami Berlyno fonogramų archyve saugomi Eduardo Volterio fonografo įrašai, kuriuos jis sukaupė, norėdamas įamžinti XX a. pradžios lietuvių gyvenimo būdą, liaudies kultūros regioninius savitumus, tarmių įvairovę. Šiuos įrašus galima tirti įvairiais aspektais, tačiau čia siekiama parodyti jų svarbą etnomuzikologijai, atskleisti ir aprašyti juose įamžintus savitus dainavimo būdus. Straipsnio įžangoje nušviečiamas įrašų kolekcijos kaupimo metų (1908–1909) kultūrinis kontekstas; remiantis fonografuotojo laiškais ir kitais dokumentais, apibūdinama, kaip vyko Volterio ekspedicijos ir ką jose pavyko įrašyti. Pagrindinėje straipsnio dalyje pateikiami 1908–1909 m. kolekcijoje užfiksuoti etnomuzikologijai svarbūs duomenys, kurių nebėra vėlesniuose lietuvių liaudies muzikos įrašuose. Pats didžiausias kolekcijos netikėtumas – Dzūkijoje ir Suvalkijoje įrašytos su burdono pritarimu atliekamos dainos: tokių jokiuose folkloro šaltiniuose dar nebuvo skelbta. Tad galima teigti, kad Berlyno fonogramų archyve išsaugoti Volterio įrašai svariai papildo Lietuvos archyvuose turimą medžiagą ir suteikia naujų žinių apie XX a. pradžioje Lietuvoje gyvavusius daugiabalsio dainavimo būdus.

RAKTAŽODŽIAI: Eduardas Volteris, Lietuvių mokslo draugija, Berlyno fonogramų archyvas, fonografo įrašai, lietuvių liaudies muzika, daugiabalsis dainavimas, burdonas.

Pirmąją lietuvių tautosakos garso įrašų kolekciją 1908–1909 m. sukaupė Sankt Peterburgo universiteto docentas, Rusijos geografų draugijos narys Eduardas Volteris – žymus to meto lietuvių kalbos, istorijos, archeologijos, tautosakos ir etnografijos tyrinėtojas. 1906–1907 m. jis buvo vienas iš Lietuvių mokslo draugijos (toliau – LMD) steigėjų, pirmininkavo 1907 m. kovo 25 d. Vilniuje įvykusiam draugijos steigiamajam susirinkimui, o vėliau aktyviai dalyvavo jos veikloje, išrinktas LMD periodinio leidinio *Lietuvių tauta* redakcinės komisijos nariu, taip pat Liaudies dainų rinkimo ir Etnografinių duomenų rinkimo komisijų nariu.

Svarstant, kokia intencija buvo surinkta pirmoji lietuvių tautosakos garso įrašų kolekcija, reikėtų prisiminti LMD nusibrėžtą tikslą – visokeriopą lietuvių tautos ištyrimą¹. Jis paminėtas ir 1907 m. pradėtos leisti *Lietuvių tautos* viršelyje:

1 „Lietuviškoji mokslo draugija“ galėtų tuom laiku savo veiklume prieš akis turėt visuotiną lietuvių tautos ištyrimą *par excellence*“ – taip 1905 m. birželio 24 d. *Vilniaus žiniose* paskelbtame

Eduardas Volteris (1856–1941)
(LLTI bibliotekos rankraštynas, F2–1509)

„Laikraštis, skiriamas lietuvių praeities ir dabarties tardymui.“ Draugijos nariai užsimojo pirmą kartą kompleksiškai ištirti lietuvių tautą ir ateities kartoms palikti išsamius duomenis apie jos gyvenimą XX a. pradžioje. Fonografo įrašai neabejotinai buvo šių įvairialypių duomenų dalis.

Lankydamasis rytų ir pietų Lietuvos kaimuose, taip pat ir toliau nuo pagrindinio lietuvių gyvenamo ploto esančiose lietuviškosiose salose – Zieteloje² ir Ciskode³, Volteris sukaupė unikalią fonografo įrašų kolekciją. Greičiausiai jis norėjo surinkti visų etnografinių Lietuvos regionų ir lietuvių gyvenamų salų kalbos, tautosakos ir liaudies muzikos pavyzdžių, tačiau šį sumanymą spėjo įgyvendinti tik iš dalies. Didelė jo įrašytų volelių dalis pražuvo, tačiau išlikusieji 113 volelių, kuriuose įrašyta 165

tautosakos kūriniai, yra tikrai etnologijos ir folkloristikos mokslams svarbūs dokumentai.

Į Lietuvių mokslo draugiją susibūrę mokslininkai suvokė, kad XX a. lietuvių kultūra savita tuo, kad joje susipina archaika ir modernybė. Šį keistą derinį daugelis jų jautė asmeniškai, nes buvo kilę iš kaimo, tebemokėjo savo tarmes, mokėjo liaudies dainų ir pasakų, tačiau buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą ir pasiryžę dirbuotis mokslo labui. LMD nariams rūpėjo tiek Lietuvos praeitis, tiek dabartis ir ateitis. Draugijos įsteigtame muziejuje buvo kaupiami archeologiniai radiniai, senoviniai muzikos instrumentai ir kiti eksponatai, o bibliotekai buvo užsakomos naujos knygos. Draugijos visuotiniuose susirinkimuose (konferencijose) buvo skaitomi pranešimai apie viduramžių istoriją ir kalbama apie šiuolaikinių technologijų taikymą. Kaip skelbiama susirinkimų programose, 1909 m. apie fonografo

.....
straipsnyje LMD tikslą iškėlė jos sumanytojas ir pirmininkas dr. Jonas Basanavičius (Lapinskienė 2009: 149).

- 2 Zieteloje (Baltarusija) Volteris lankėsi 1909 m. rugpjūčio mėnesį; Berlyno fonogramų archyve saugomoje įrašų kolekcijoje išliko šeši šioje ekspedicijoje įrašyti voleliai: Li Wo 91–94, 97, 98.
- 3 Į Ciskodą (Latvija) tirti ten gyvenusios lietuvių kolonijos Eduardas Volteris su Kazimieru Būga buvo nuvykęs 1911 m. spalio mėnesį, su savim turėjo ir fonografo aparatą (J. Basanavičiui rašytas atvirlaiškis, LLTI bibliotekos rankraštynas, F2–1509). Deja, ten įrašyti voleliai mūsų dienų nepasiekė.

taikymą mokslo tyrimams kalbėjo Volteris⁴, o 1910 m. fotografijos taikymą šiems tikslams nušvietė LMD narys fotografas Aleksandras Jurašaitis⁵.

Norą užfiksuoti margą dabarties paveikslą rodo tai, kad Volteris užrašinėjo tautosaką iš įvairaus amžiaus žmonių ir domėjosi ne vien senaisiais, bet ir naujaisiais liaudies kultūros reiškiniiais. Žinoma, vertingiausi įrašinėtojiui atrodė archajiški skudučiavimo pavyzdžiai, raudos ir piemenų dainelės, tačiau jis neignoravo ir mokyklinės tautosakos, jaunimo vakarėliuose skambėjusių dainelių, bažnyčios chorų atliekamų dainų, taigi siekė atspindėti XX a. pradžioje gyvavusios tradicinės kultūros įvairovę.

Kolekcinių rūpinosi, kad jo įrašyta lietuviška medžiaga būtų prieinama Lietuvos, Vokietijos ir Rusijos mokslininkams, savo įrašus siuntė įvairių mokslo institucijų archyvams. Jo korespondenciją tyrinėjusio Aleksejaus Andronovo⁶ duomenimis, dar 1908 m. Volteris susisiekė su Berlyno universiteto Psichologijos instituto Fonogramų archyvu, domėdamasis ilgalaikio volelių saugojimo galimybėmis⁷. 1900 m. įkurtame Berlyno fonogramų archyve, kuriam vadovavo E. von Hornbostelis, anuomet jau buvo sukaupta įrašų iš daugelio pasaulio šalių. Šis archyvas buvo garsus dar ir tuo, kad fonogramoms išsaugoti naudojo galvanoplastikos technologiją.

Vaškiniai voleliai trapūs ir netvarūs, šias laikmenas galime palyginti su rankraščiais, kuriuos gali apgadinti ar net sunaikinti kenksmingos aplinkos sąlygos. Kad įrašai išliktų kiek galima ilgiau, buvo išrasta jų „spausdinimo“ technologija: galvanoplastikos būdu iš vario pagaminamas vaškiniu volelio negatyvas, kurį galima saugoti ir nuo kurio galima išlieti naujų vaškinių kopijų. Pasitikėdamas šia technologija, Volteris Berlyno fonogramų archyvui perdavė 99 įrašytos lietuvių tautosakos volelius. Jiems buvo suteiktos atpažinimo santrumpos Li Wo (*Litauen, Wolter*), pagal Volterio rankraščius buvo sudarytas ir mašinėle išspausdintas kūrinių sąrašas. Šie voleliai, tiksliau – jų varinės matricos, sėkmingai išliko iki mūsų dienų. Perklausius paaiškėjo, kad voleliuose įrašyti 145 tautosakos kūriniai: 96 dainos,

4 III visuotiniame LMD susirinkime, vykusiam 1909 m. liepos 10–11 d., „prof. Ed. Volteris kalbėjo apie rinkimą legendų bei pasakų ir dainų melodijų fonografavimą, parodydamas, kokiu būdu reikia fonografu naudotis“ (*Lietuvių tauta*, 1909, kn. I, d. 3, p. 445).

5 IV visuotinio LMD susirinkimo, vykusio Vilniuje 1910 m. liepos 12–16 d., programa (LLTI bibliotekos rankraštynas, F 22-8).

6 E. Volterio įrašais susidomėjęs St. Peterburgo universiteto lingvistas A. Andronovas 2009–2010 m. kruopščiai palygino Berlyne, Vilniuje ir St. Peterburge saugomas volelių kolekcijas. Jo atliktais tyrimais siekta patikslinti Volterio biografijos faktus, išsiaiškinti, kaip buvo kaupiami, aprašomi ir kopijuojami voleliai, kiek jų būta iš pat pradžių ir kiek neišlikę, kiek vienetinių įrašų esama visose trijose kolekcijose.

7 Apie bendradarbiavimą su Berlyno fonogramų archyvu galima spręsti iš čia išlikusių Volterio laiškų Erichui von Hornbosteliui ir Otto Abrahamui (1908–1910 m.) bei Rusijos mokslų akademijos archyve St. Peterburge esančių vokiečių mokslininkų atsakymų (Andronov, Andronova 2010: 409).

1 sutartinė, 10 raudų, 15 instrumentinių melodijų, 2 rateliai, 3 pasakos, 1 padavimas, 13 mįslių, 2 patarlės, 1 posakis ir 1 burtas.

Tikėtina, kad Berlyne saugoti lietuviškas fonogramas Volteris nusprendė pasitaręs su savo draugu ir kolega J. Basanavičiumi. Šis tam neabejotinai pritarė, nes taip pat palaikė draugiškus ryšius su vokiečių mokslininkais ir mokslo institucijomis. Volterio korespondencijos pluošte išliko 1910 m. J. Basanavičiui iš Berlyno išsiųstas atvirlaiškis, kuriame jis pranešė atvežęs į Berlyną 60 fonogramų, tarp jų ir labai įdomius skudučių įrašus⁸. (Manytina, kad kitus 39 lietuviškus volelius buvo nuvežęs dar anksčiau.)

Jonui Basanavičiui iš Berlyno išsiųstas atvirlaiškis (LLTI bibliotekos rankraštynas, F 22-945)

Viešėdamas Berlyno fonogramų archyve, Volteris užsakė pagaminti savo įrašytų volelių kopijas, kurias perdavė Lietuvii mokslo draugijai (jos fondus paveldėjo Lietuvii literatūros ir tautosakos institutas) ir Imperatoriškosios mokslų akademijos bibliotekai (dabar kolekciją saugo Rusijos mokslų akademijos Rusų literatūros institutas). Todėl 1908–1909 m. įrašytos fonogramos buvo saugomos ne tik Berlyne, bet ir Vilniuje, kur iki mūsų dienų išliko dvidešimt kopijų, taip pat Peterburge – ten yra penkiasdešimt trys kopijos. Lyginant Berlyno, Vilniaus ir Peterburgo rinkinius nustatyta, kad Vilniuje yra ir 14 originalių volelių, besiskiriančių nuo didžiausio ir pilniausio Berlyno fonogramų archyvo rinkinio,

⁸ „Dr. Jonui Basanavičiui. 1910.06.15. Atvežiau čia 60 fonogramas. Labai įdomūs liet. Panpfeife – skudutis-čiai! <...> Su labomis dienomis E. Volteris“ (LLTI bibliotekos rankraštynas, F 22-945).

juose įrašyta 20 tautosakos kūrinių⁹, tačiau Sankt Peterburge saugomoje kolekcijoje originalių volelių nerasta.

Šiandien galime tik įsivaizduoti, kaip buvo rengiamos Volterio ekspedicijos ir kaip vykdavo įrašymai, kaip liaudies dainininkai ir muzikantai reaguodavo į mokslininko atsivežtą keistą aparatūrą. Žinome, kad į ekspedicijas jis vykdavo ne vienas, turėjo net keletą padėjėjų. Kaip išsiaiškino A. Andronovas, Peterburgo universiteto metinėse ataskaitose rašoma, kad įrašinėtoją ekspedicijose lydėję lietuviai studentai, LMD nariai Augustinas Voldemaras, Kazimieras Būga ir Vincas Mickevičius. Volteriui yra talkinęs ir kunigas Benediktas Krištaponis (Adutiškyje), kunigas Antanas Radušis (Šilavote), kartais vyrą lydėdavo žmona Aleksandra Volterienė (Berlyne saugomų volelių sąrašė minima, kad Dysnoje ji prašiusi moterų paraudoti).

Asistentai nemaža prisidėjo prie ekspedicijų sėkmės. Jie padėdavo susikalbėti su tarmiškai šnekančiais dainininkais ir pasakotojais, užrašydavo kūrinių pavadinimus ir atlikėjų pavardes. Apžiūrinėjant Volterio įrašytų volelių dėžutes, galima pastebėti, kad pastabos ant jų užrašytos ne vien jo ranka, bet dar kelių skirtingų žmonių rašysenomis. Asistentų balsai įsirašę ir volelių „paraštėse“; įrašų pabaigoje galime išgirsti juos tariant: „Raudojo Ona Dubinskiotė iš Bilaišių, Dusetų parapijos, aštuoniolikta birželio, tūkstantis devyni šimtai devintuose metuose“ (Li Wo 78); „Dainų dainavo Rožė, Antosia ir Valerka Kudarauckienės, Benigna Paciu-konytė ir Valerka Miliūtė iš sodžiaus Gudakiemio“ (Li Wo 60); „Dainavo Agota Rusekutė ir Marijona Leonukė“ (Li Wo 71) ir t. t. Remiantis šiais komentarais, neretai patikslinti Berlyno fonogramų archyve saugomame volelių sąrašė buvę duomenys apie tautosakos pateikėjus.

Volteriui padėjo ne tik jaunieji LMD nariai; jo veiklą vertino ir pats draugijos pirmininkas dr. J. Basanavičius. Jis labai susidomėjo garso įrašymo technikos taikymu etnologijos mokslui ir tapo antruoju Lietuvos fonografuotoju. 1909 m. laikraštyje *Viltis* išspausdintame straipsnyje J. Basanavičius rašė:

Pastaruoju laiku šitas aparatas pasirodė labai naudingas mokslo tikslams, ypač tyrinėjant įvairių tautų kalbas, jų dainų gaidas, muziką. Prie įvairių Europos ir Amerikos mokslo įstaigų dabar randame įtaisytus archyvus, kur tokie to prietaiso užrašai, *fonogramomis* vadinami, yra renkami ir laikomi ateinantiems laikams. <...>

[Būtų] labai naudinga, jeigu ir pati Mokslo draugija, fonografą įsigijusi, darytų tam tikras ekspedicijas ne tik dainų gaidoms, bet ir tarmėms vieno ar kito krašto užrašinėti.

9 2007 m. buvo išleista LMD sukaupėtų fonografo įrašų rinktinė *Lietuvių etnografinės muzikos fonogramos 1908–1942*, kurioje paskelbta dalis Vilniuje išlikusių Volterio įrašų. Kadangi Vilniuje saugomų volelių registracijos knygoje trūko duomenų, kai kurie jo įrašai buvo klaidingai priskirti J. Basanavičiui. 2010 m. nustatyta, kad leidinyje *Lietuvių etnografinės muzikos fonogramos 1908–1942* skelbtas dainas nr. 6, 7, 9, 10 ir 16 vis dėlto įrašė Volteris. Tad sumažėjo J. Basanavičiui priskiriamų įrašų skaičius, bet padaugėjo originalių Volterio įrašų (žr. Aleksynas 2010).

Ilgainiui tokiuo būdu galima būtų turėti M[okslo] draugijos archyve turtingą fonogramų medžiagą su gyvos šio laiko žmonių kalbos, dainų, muzikos pavyzdžiais, kurie ateinančioms lietuvių kartoms ir jų mokslo reikalams tikrai būtų labai naudingi ir įdomūs (Basanavičius 2004: 158).

Kiek vėliau laikraštyje J. Basanavičius pranešė skaitytojams įsigijęs fonografą ir prašė LMD adresu siųsti jam žinias, kur būtų galima nuvykti įrašyti senovinių dainų ir gaidų (ten pat: 160). Draugijos pirmininkas įrašinėjo liaudies dainas nuo 1909 iki 1912 m., su fonografo aparatu lankėsi Garliavoje ir Valkininkų apylinkėse. Jo fonogramos saugomos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštyne.

E. Volteris ir J. Basanavičius, pirmieji fonografuotojai, neribojo savo interesų ir dirbo viską, kas anuomet buvo reikalingiausia, tyrinėjo Lietuvos istoriją, archeologiją, senąją raštiją, tautosaką, o ypač daug nuveikė kurdami aplinką, kurioje vyktų idėjų apykaita. Kaip rašo LMD veiklą apžvelgusi Adelė Seselskytė, draugijos veikla buvo demokratiška, dinamiška, joje vyko gyvos diskusijos, reikėsi prieštaraujančios nuomonės. Kasmet rengiami draugijos susirinkimai buvo įvairių mokslo sričių tyrimus nušviečiančios, daugelį klausytojų sutraukiančios konferencijos (Seselskytė 2006: 276). Mums svarbu, kad šioje aplinkoje deramą vietą užėmė ir besikurianti etnomuzikologija, kurios duomenis pradėta rinkti naujoviškai, lietuvių liaudies melodijas imta įrašinėti fonografo aparatu.

EDUARDO VOLTERIO EKSPEDICIJOS RYTŲ IR PIETŲ LIETUVOJE, GARDINO GUBERNIJOS ZIETELOS VALSČIUJE

Volteris buvo daug keliaujantis mokslininkas. 1908 m., norėdamas užmegzti ryšius su užsienio mokslo institucijomis ir parsivežti reikiamos literatūros, jis lankėsi Ukrainoje, Serbijoje, Bosnijoje ir Bulgarijoje. Viešėdamas šiose šalyse, domėjosi ir tautosaka, įrašė liaudies dainų ir giesmių pavyzdžių. 1908 m. vasarą ir rudenį Volteris su fonografu kelis kartus lankėsi senoviniame rytų Lietuvos kaime Dysnoje, netoli esančiame Adutiškyje, aparatą buvo pasiėmęs ir su reikalais lankydamasis Kaune. Šiame mieste keletą dainų jam padainavo „Saulės“ mokytojų seminarijos studentės ir Baltrus Dagilis. Atlikėjai mokėjo tradicinių suvalkietiškų dainų, iš kurių išsiskyrė „Plaukė žaselė per Nemunėlį“ (Li Wo 20), paplitusi po visą kraštą ne sakytiniu, bet rašytiniu būdu – iš vaikiškų elementorių. Turbūt būsimos mokytojos sumanė padainuoti tai, ką netrukus su vaikais skaitys ir dainuos klasėse.

Nuvykęs į Dysną, mokslininkas pateko į senąsias tradicijas išlaikiusį kaimą, kur skambėjo gerokai archajiškesnės dainos. Čia jų paskirtis buvo ne vien estetinė ar

auklėjamoji, kaip mieste, bet daug įvairesnė: kaimo žmonės dainuodavo, kad vaikai greičiau užmigėtų, karvės daugiau duotų pieno, rugiai geriau derėtų, merginos kitąmet ištektų ir t. t. Viena tokių dainų etnografui pasirodė ypač įdomi; tai iš Agotos Voldemarienės įrašyta „Debesėli, pro šalį, pro šalį“ (Li Wo 24-1). Ši daina, tiksliau – užkalbėjimas, dainuojama tuomet, kai nenorima lietaus. Debesėlio prašoma plaukti į kaimynų šalį, kur žmonės jo laukia ir žada dovanų paršelių, veršelių, gaidelių. Volteris pavadino ją oro būrimo daina (*Wetterzauberlied*) ir pridūrė pastabą: „Turėtų būti senos kilmės, teksto žinomi keli variantai, mano (1886 m. ir vėliau) ir kitų skelbti, melodija nebuvo žinoma.“ Kitais metais Pažiegėje jis užrašė dar vieną šio kūrinio variantą (Li Wo 79-2).

Kitas archajiškas žanras, Dysnoje patraukęs tyrinėtojo dėmesį, buvo raudos. Kaip paminėta volelių sąrašė, moteris žodžiais išsakant savo skausmą per laidotuves išgirdo A. Volterienė ir vėliau paprašė jų paraudoti į fonografą. Taip voleliuose (Li Wo 35–39) iš dviejų moterų buvo įrašytos kelios raudos ir prie jų pridėtos tokios pastabos: „Lietuvių mirusiųjų apverkimas, vadinamas „rauda“, skirtas mažai Amilkos Birdikšlės mergaitei, rečituojamas ir raudamas Agotos Birdikšlės, mirusiosios močiutės; Rauda mirusios kelių mėnesių mergaitės, paraudota Amilkos (Emilijos) Birdikšlės – motinos.“

Tačiau, perklausius šių raudų įrašus, paaiškėjo, kad jų turinys ne visai atitinka pastabas. Kadangi įrašinėta ne per laidotuves, o po jų, moterys turbūt nenorėjo dar kartą išgyventi netekties ir mokslininkui pateikė kitus raudų pavyzdžius. Vyresnioji raudotoja apgailejo anūkę, o paskui ėmė raudoti, tarsi verktų savo motinos, o jaunesnioji paraudojo vestuvinę raudą, kuria nuotaka atsisveikina su gimtaisiais namais ir šeimynykščiais. Dar reikia pridurti, kad įrašai labai traškantys, raudų tekstai vos girdimi, todėl galime išgirsti tik pagal kokius melodinius modelius tie tekstai buvo improvizuojami.

Dysnoje Volteris buvo apsistojęs Sankt Peterburgo universiteto studento A. Voldemaro, 1918 m. tapusio Lietuvos Respublikos ministru pirmininku, tėvų namuose. 1908 ir 1909 m. čia gyvenęs ir rinkęs tautosaką mokslininkas pasidarė Voldemarų šeimos draugas. Senovines dainas jam dainavo A. Voldemarienė, dūdmaišiu grojo Juozas Voldemaras, sutiko padainuoti ir jaunoji karta: Liucija, Agnija ir Pranciškus Voldemarai. Yra išlikusi graži nuotrauka, kurioje matyti dūdmaišį pučiantis tėvas J. Voldemaras, aplink sustojusi visa šeima ir netgi sūnaus Pranciškaus už kamanų laikomas baltas žirgas¹⁰. Kad su šia šeima buvo užsimezgęs artimas ryšys, liudija volelio (Li Wo 14) „paraštėje“ girdimas kvietimas: „Prašom ponų atvažiuot un kitų metų, tai dar dainų daugiau pagiedosme, ir ponas mus įrašys. Labai gražių pagiedosme!“ Iš Dysnos kaimo muzikantų – dūdmaišininko

10 Šeimos nuotrauka saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (A. Voldemaro fondas, F172-43).

Juozo Voldemaro ir smuikininko Felikso Krasausko – Volteris įrašė keletą retų instrumentinio muzikavimo pavyzdžių. Jie labai svarbūs, nes dūdmaišis, XIX a. buvęs populiarus instrumentas, buvo vis rečiau naudojamas. Klausydamiesi įrašų galime išgirsti, kad šiuo instrumentu buvo grojama vingriai, melodijas išpuošiant įvairiais pagražinimais (Li Wo 15–17, 23, 25–27, 30, 31, 33, 34).

1908 m. viešėdamas Dysnoje, iš A. Voldemarienės, L. Voldemaraitės, Kristinos Pivoriūnaitės ir kitų kaimo moterų Volteris įrašė nemažai meilės, vestuvinių ir šeimos dainų. Kadangi moteris labiausiai domina žmonių tarpusavio santykiai, šios dainos sudarė ir didžiausią jų repertuaro dalį. Vestuvių apeigos anuomet buvo dar gerai išlikusios, tradicine vestuvine simbolika pasižyminčiomis dainomis buvo apdainuojamos piršlybos, mergvakaris, jaunosios atsisveikinimas su artimaisiais, išvykimas į vyro namus, dovanų dalijimas ir kt. Šiek tiek keista, kad Volteris neužrašė su kalendoriniais papročiais susijusių dainų. Iš kitų šaltinių žinome, kad rytų Lietuvoje skambėjo įvairios kalendorinės dainos: per Užgavėnės buvo dainuojama važinėjantis rogėmis, per Velykas – supantis sūpuoklėmis, per Sekmines – einant apie rugių laukus. Greičiausiai moteris nepadainavo šių dainų todėl, kad Volteris buvo atvykęs rugpjūtį ir rugsėjį, tai yra ne per didžiąsias kalendorines šventes.

Vieną su vasaros darbais susijusią dainą (rugiapjūtės dainą „Žalias žolyneli, žalias diemedeli“, Li Wo 1) jam padainavo A. Voldemarienė, kitą (sutartinę „Teka upelė, dobile“, Li Wo 2-1) – Adutiškio dainininkė Paulina Ramelytė¹¹. Adutiškis gyventojų skaičiumi lenkė Dysną, čia stovėjo bažnyčia, buvo susibūrusi apsišvietusių žmonių bendruomenė, todėl miestelyje buvo galima aptikti ne vien senosios, bet ir šiuolaikiškesnės kultūros reiškinių. Viešint Adutiškyje, gražų įspūdį kolekcininkui paliko bažnyčios choro dainavimas, iš choristų jis užrašė daugialbės dainą „Augo augo apynelis“ (Li Wo 32), kuri jo pastaboje apibūdinta kaip „įdomiai harmonizuota“.

1909 m. gegužės ir birželio mėnesiais Volteris dar kartą grįžo į savo tyrinėtą rytų Lietuvos vietovę. Dysnoje jis ir vėl buvo apsistojęs Voldemarų sodyboje, šįkart vestuvines dainas jam dainavo pulkas kaimo merginų, kurių pavardžių ant volelių dėžučių jis neužrašė. Adutiškyje etnografo vėl svetingai sutiko kunigas B. Krištaponis ir choro dainininkai: Paulina ir Pranciška Ramelytės, Zabelia Unta-nytė, Mykolas Skrickas ir kiti. Jie padainavo nemažai daugiabalsių liaudies dainų, taip pat pasakė dvylika mįslių ir patarlę (Li Wo 64). Dysnoje ir Adutiškyje įrašytos liaudies dainos buvo atliekamos įvairiais būdais: vienbalsiškai, dviem ir trim balsais. Žemutinis balsas dainuodavo to paties aukščio toną tarsi žemutinė dūdmaišio

11 Mociškės kaime netoli Adutiškio gyvenusi dainininkė P. Ramelytė mokėjo daug kalendorinių dainų ir sutartinių, kurias užrašė vėlesniais metais ją aplankęs ir išsamiau apklausęs Pranas Bie-liauskas. Dainos paskelbtos jo parengtame rinkinyje *Varguolių dainos: Vilniaus krašto lietuvių liaudies dainų tekstas ir melodijos* (1936).

dūda ūkas arba kurį laiką dainuodavo pagrindinį toną, o paskui nusileisdavo kvarta žemyn; toks vienodas bosavimas irgi sudarydavo gaudimo, užimo įspūdį.

Volteriui rūpėjo pasižvalgyti ir po kitus rytų Lietuvos kaimus, todėl 1909 m. jis lankėsi aplink išsidėsčiusiuose Jūžintuose, Bileišiuose, Pažiegėje, Paberžėje. Jūžintų parapijoje jam pavyko įrašyti senovinės instrumentinės muzikos. Šios parapijos Mižiuškių sodžiuje paskudučiavo broliai Antanas, Juozapas, Jonas ir Vincas Mekuškos. Rytų aukštaičių polifoninio muzikavimo tradicija jau nyko, skudutininkų grupių kaimuose mažėjo, bet Volteriui pasisekė aptikti vyrų, žinojusių skudučių pūtimo formules ir galėjusių darniai papūsti keletą kūrinių (Li Wo 73–75). Bileišių kaime jam raudojo jaunos merginos Ona Dubinskaitė ir Emilija Lingytė. Nors įrašymas vyko ne per laidotuves, raudotojos sugebėjo įsivaizduoti jų aplinkybes ir iš tradicinių poetinių motyvų sukurti gailias raudas, skirtas mirusiai motinai ir krikštamotei (Li Wo 78 ir 81). 81–ajame volelyje tilpo tik nedidelis fragmentas raudos, skirtos mirusiam vyrui, tačiau Volterį lydėjęs asistentas K. Būga užrašė jos žodžius ranka¹², todėl galime sužinoti ir kaip buvo raudama vyro.

Pažiegėje gimęs kalbininkas K. Būga, kurio didžiausias gyvenimo darbas buvo 1924 m. pradėtas leisti daugiatomis *Lietuvių kalbos žodynas*, anuo metu buvo jau patyręs kalbos ir tautosakos duomenų rinkėjas. Tyrinėdamas tarmes, 1905 ir 1906 m. jis keliavo po Aukštaitiją ir Žemaitiją, vėliau ne kartą lankėsi įvairiose Vilniaus krašto vietovėse, sielojosi matydamas Lietuvos pakraščių nutautėjimą (Zinkevičius 1981: 42). 1909 m. kartu su Volteriu atvykęs į savo gimtinę, jis ne tik padėjo įrašinėti tautosaką, bet ir pats įkalbėjo į fonografo volelį vieną tautosakos kūrinių – meilės burtą¹³. Taip volelyje (Li Wo 81) buvo įamžintas ne tik Pažiegės apylinkių tarmės pavyzdys, bet ir žymaus kalbininko balsas.

Volteris buvo pakviestas atvykti ir į Šilavotą. Ten jo laukė kunigas A. Radušis ir balsingos dainininkės Marijona Leonukė, Agota Ruseckutė ir kt.¹⁴ Šilavotškės padainavo nemažai savo krašto dainų, taip pat pagiedojo vieną bažnytinę giesmę. Šio krašto dainos buvo atliekamos vienu, dviem ir trim balsais. Galima manyti, kad dainuoti trim balsais labiausiai mėgdavo būtent choristės, taip parodydamos gebėjimą dainuoti darniau, gražiau, įmantriau nei kitos kaimo dainininkės.

.....
12 Dviejų K. Būgos užrašytų raudų „Matinyte mana miela“ ir „Untanukai, draugele mana“ rankraščiai saugomi Berlyno fonogramų archyve.

13 Burtas, kad merga sektų paskui (Li Wo 81–3). „Kad nori, merga kad sektų paskui, tai reikia rugiapjūty, kai niekas nematyty, pirtis iškūrint beržinėm malkom, kad dūmai nerūktų, atsisėst un palų, užpilt gara ir prakaitų šluostyt butelin ir sava prakaitu merga apgirdyt. Tadu merga visadu seks paskui tų bernų.“ Pasakė Kazimieras Būga iš Bileišių, Dusetų par. Įrašė Eduardas Volteris 1909.

14 1909 m. pavasarį Volteris rašė netrukus vyksiąs į Dysną ir Šilavotą: „Jonui Basanavičiui. Liet. Mokslo Draugijai. 1909.05.26. Šitomis dienomis važiuosiu Lietuvon, pirmiau Dzisnon, o paskui į Mauručius irgi Šilavotą pas Radušį. Laukia jis ir Tamistą. Ar atvažiuosit? <...> Su labomis dienomis E. Volteris“ (LLTI bibliotekos rankraštynas, F 22–945).

Marcinkonių jaunimo choras. (Iš: *Senoji Lietuva: Paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Vilnius–Sankt Peterburgas, 2009, p. 173. Fotografavo Aleksandras Seržputovskis, 1909*)

1909 m. liepos mėnesį Volteris tęsė ekspediciją ir nuvyko į dar nelankytus pietų Lietuvos miestelius ir kaimus: Merkinę, Gudakiemį, Subartonį, Perloją, Valkininkus. Čia jį lydėjo geras šio krašto tautosakos žinovas, Subartonyse gimęs rašytojas Vincas Krėvė-Mickevičius. Jis žavėjosi švelnia liaudies dainų kalba ir ją imituodamas kūrė poetiškai skambančius prozos kūrinius. Vasarodamas tėviškėje, V. Krėvė-Mickevičius užrašinėdavo liaudies dainas ir pasakojimus, 1911 m. paskelbė tautosakinio stiliaus pasakojimų rinkinį *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*. Kaip tik čia, pietų Lietuvoje, Volteriui pavyko surinkti ne fragmentišką, bet išsamią, šio krašto dainavimo tradiciją atspindinčią įrašų kolekciją. Jam dainavo merginos ir vyresnio amžiaus moterys, daugelis dainų buvo archajiškos (rugiapjūtės ir vestuvinės dainos), savitai atliekamos (heterofoniškai, su tercijų arba burdono pritarimu).

1909 m., kai Volteris su fonografo aparatu keliavo po Lietuvą, apie liaudies kultūros regioninius skirtumus dar nedaug žinota. Lietuvių mokslo draugija siekė išsiaiškinti, kokiais bruožais pasižymi įvairių etnografinių regionų architektūra, tautiniai kostiumai, audinių raštai, dainos, muzika. Ypač nuodugniai norėta ištirti gyvąją lietuvių kalbą, jos tarmes, todėl važinėta į įvairias Lietuvos vietas, stengtasi kaupti kuo įvairesnius duomenis. Norint apibrėžti, kokiam plote gyveno lietuviai, buvo nutarta sudaryti ir išleisti Lietuvos ir jos pakraščių žemėlapių – tautą pavaizduoti kartografiškai (*Lietuvių tauta*, 1910, kn. I, d. 4, p. 571) – jame pirmą kartą surašyti miestų ir kaimų pavadinimus taip, kaip taria vietos gyventojai (tada vietovardžiai buvo rašomi lenkiškai).

Lietuvių kalbos tarmių tyrinėjimo tikslais 1909 m. rugpjūčio mėnesį LMD nariai E. Volteris ir K. Būga buvo nuvykę į toliausiai nuo tankiai lietuvių gyvenamo

ploto nutolusią vietovę Zietelą (lenk. *Zdzięcioł*, brus. *Дзятлава*). Tai bažnytkaimis, esantis kaimyninėje Baltarusijoje ir anuomet priklausęs Gardino gubernijai. Volteris buvo pirmasis mokslininkas, pradėjęs domėtis nuo seno ten gyvenusių lietuvių tarme. Pirmą kartą jis čia lankėsi dar 1886 m. (Vidugiris 2004: 12). Kaip pats rašo, iki minėtų metų Zieteloje viešai kalbėti lietuviškai buvo draudžiama, bet, paprašius iš Peterburgo atvažiavusiam mokslininkui, vietos valdžia draudimą panaikino. 1886 m. Zietelos valsčiuje dar buvo 1156 lietuviškai kalbantys žmonės (Volter 1912: 156).

Atvykę mokslininkai bendravo su vyresniais lietuviais, kurių kalboje galėjo aptikti daugiausia archajiškos morfologijos ir fonetikos. Į fonografo volelius įrašytą „Oi, seniaik seniaik momuteip buvau“ ir kitas dainas (Li Wo 93, 94 ir 98) jiems padainavo Marijona Kaškienė, o pasaką „Bit ponas“ (Li Wo 97) papasakojo Dominykas Lubakas. Kaip 1911 m. paskelbtame straipsnyje ekspedicijos sėkmę apibūdino pats Volteris, „Slanimo apskrities lietuviai neišmirė, nepaisant baltarusiškai kalbančiųjų įtakos, lenkiškos pamaldų kalbos ir dabar juos pasiekiančios lietuviškos spaudos, jie išlaikė savo tarmę ir, vaduodamiesi iš ankstesnių politinių suvaržymų, vis drąsiau prisimena savo dainas, legendas ir pasakas“ (ten pat: 159).

Kaip teigia kalbininkai, Zietelos apylinkių gyventojų tarmė artimiausia pietų aukštaičių tarmei, tačiau ir mišlingai panaši į gana tolimą vakarų aukštaičių tarmę. „Ji po truputį sutampa su daugeliu lietuvių tarmių, tačiau nėra su viena ištisai“ (Vidugiris 2004: 11). Atkreipęs dėmesį į panašias kaip vakarų aukštaičių tarties ypatybes, Volteris manė, kad „salos“ gyventojai gali būti sulietuvėję prūsų pabėgėliai. Tačiau dabar manoma, kad Zietelos ir Mažosios Lietuvos gyventojų tarmėse pastebimi panašumai susiformavo kitos išnykusios vakarų baltų genties – jotvingių – substrato pagrindu (ten pat: 12). Viduramžiais vakarų Baltarusijos teritorijoje buvo ir daugiau lietuvių ir jotvingių gyvenamų salų, tačiau jų gyventojai pamažu suslavėjo, o XX a. pabaigoje ir Zieteloje lietuviškai kalbančių ar šią kalbą nors kiek suprantančių žmonių nebeliko.

ETNOMUZIKOLOGIJAI SVARBŪS DUOMENYS – MAŽAI ŽINOMI DAUGIABALSIO DAINAVIMO BŪDAI

Klausydamiesi daugiau nei šimto metų senumo lietuvių tautosakos įrašų, be abejo, tikimės išgirsti ypatingų dalykų, atrasti folkloristikai ir etnomuzikologijai reikšmingų duomenų, kurių nėra vėlesniuose įrašuose. Kaip minėta, 1908–1909 m. surinkta Volterio įrašų kolekcija įdomi kaip visuma, apimanti senesnius ir naujesnius liaudies kultūros reiškinius. Tačiau labai svarbu, kad joje yra ir tokių dalykų, kurių kiti tautosakos rinkėjai nepastebėjo, neįamžino, ir bėgant laikui jie išnyko. Tokie unikalūs duomenys yra Volterio įamžinti senoviški dainavimo būdai: rytų

Aukštaitijoje įrašytas dainavimas su dviejų tonų pritarimu bei Dzūkijoje ir Suvalkijoje įrašytas dainavimas su burdono pritarimu. Nors kituose tautosakos rinkiniuose pasitaikydavo vienas kitas šių dainavimo būdų pavyzdys, jie atrodydavo kaip išimtis, negalima buvo teigti, kad tokie dainavimo būdai kitados buvo gerai žinomi ir plačiai paplitę. Todėl Volterio įrašytos dainos (12 su burdono pritarimu Dzūkijoje, 7 tokios dainos Suvalkijoje, 6 su dviejų tonų pritarimu (bosavimu) ir 1 su burdono pritarimu Aukštaitijoje) leidžia etnomuzikologams tvirčiau kalbėti apie tokio daugiabalsio dainavimo tradicijas.

Dainavimas su burdono pritarimu įprastas Latvijoje. Kaip rašo latvių etnomuzikologas Martinis Boiko, pirmosios latvių liaudies melodijos su burdono pritarimu užrašytos dar aštuonioliktame šimtmetyje – 1777 ir 1782 metais. XIX a. pabaigoje tokį dainavimo būdą dokumentavo daugelis tautosakos rinkėjų, ir šandien jis tebėra gyvoji latvių liaudies dainavimo tradicija. Latvijoje paplitęs dvejopas burdonas: tęsimas ir silabinis (kai pritarėjos skanduoja žemutinį garsą tuo pačiu ritmu kaip ir melodijos vedėjos). Pasak M. Boiko, tęsimas dūdmaišio tipo burdonas vyrauja pietryčių Latvijoje, o jos pietvakariuose pasitaiko ir tęsimas, ir silabinis burdono pritarimas (Boiko 2008: 187).

Latvių liaudies dainų burdonas paprastai sutampa su apatine melodijos dėmės atrama – tonika, nors gali būti tęsiama ir dominantė. Kadangi su burdono pritarimu atliekamos siauros apimties melodijos, tarp balsų dažniausiai susidaro primų, sekundų, tercijų ir kvartų sąskambiai. Dūdmaišio tipo burdonas tęsimas, nepaisant, kokie sąskambiai susidaro tarp balsų, tik pabaigoje balsai susilieja į unisoną. Silabinis burdonas skanduojamas šiek tiek atsižvelgiant į melodiją: kai melodija priartėja sekundos intervalu, burdonas pakyla į antrąją dėmės laipsnį arba nusileidžia į subsekundą, kad nesusidarytų aštrūs sąskambiai (ten pat: 189).

Pasak latvių daugiabalsumo tyrinėtojo, burdoninių dainų atlikimas – moterų privilegija, vyrai tik kartais prisideda prie pritarėjų. Burdoną tęsiančios moterys liaudies vadinamos traukėjomis (*vilcējās*) arba dūzgėjomis (*dūcējās*). Dūzgiant dainuojamos įvairių žanrų dainos: vestuvinės, žiemos ir pavasario kalendorinių švenčių, lauko darbų (ten pat). Įdomu, kad artimiausių latvių dainoms lietuvių liaudies dainų pavyzdžių Volteris 1909 m. aptiko ne šalia esančioje Aukštaitijoje, bet toliau nuo Latvijos esančiame Lietuvos regione – Dzūkijoje.

Akademinio leidinio *Dzūkų melodijos* sudarytoja Genovaitė Četkauskaitė įvade išsamiai rašo apie šiam regionui būdingą vienbalsį dainavimo stilių, nagrinėja monodinių melodijų derminės sandaros, ornamentikos, varijavimo ypatybes, tačiau dainavimo su burdono pritarimu ji nemini.

Dzūkų melodijų pilnatvę, kaip žinia, atskleidžia solinis dainavimas, teikiantis neribotų galimybių atskirų individų kūrybingumui reikštis. Tačiau Dzūkų krašte populiarius ir grupinis – antfoninis, polifoninis, homofoninis-harmoninis dainavimas (Četkauskaitė 1981: 35).

Polifoniniu etnomuzikologė vadina heterofoninį dainavimo būdą, kai keletai žmonių dainuojant vienbalsės sandaros melodiją, jų balsai tai išsiskiria, tai vėl susilieja į unisoną.

Lankydamasis Dzūkijoje, Volteris net keliose vietovėse – Perlojoje, Merkinėje ir Gudakiemyje – įrašė su burdono pritarimu atliekamas dainas, tad tai nebuvo tik vienos dainininkių grupės puoselėjama tradicija. Dūzgiant buvo dainuojamos senosios rugiapjūtės dainos „Vaikščiojo tėvulis pabarėmis“ (Li Wo 49) ir „Oi, aš pjaunu pjovėjėlė“ (Li Wo 60-1). Šios ilgai tęsiamos, laisvo ritmo melodijos labai artimos Latgalės laukų darbų dainoms, jos taip pat yra siauros apimties, taip pat atliekamos su burdono pritarimu, skirtumas tik tas, kad pabaigoje pagrindinė melodija ir pritarimas nesusilieja į unisoną, bet lieka skambėti aštrus intervalas – sekunda.

♩ ≈ 56 *rubato*

es']

① ② ③ ④

Oi, aš pja-u-nu pjo-vė-jė-lė a-n to ka-l-no. ant aukš-to - jo.

① 2-4 ② 2,3 4 ③ 2-4 ④ 2 3,4

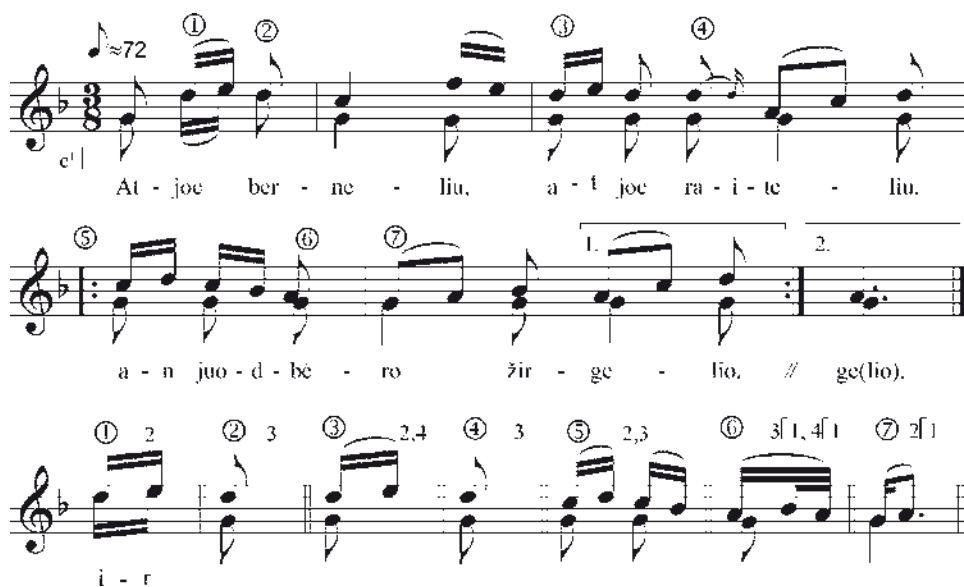
1 pvz. Padainavo Gudakiemio dainininkės (Li Wo 60-1). Transkribavo Audronė Vakarinienė.

Gali būti, kad tęsiami garsai dzūkų rugiapjūtės dainose atsirado dėl dūdmaišio įtakos, liaudies dainų faktūrą galėjo paveikti šiam instrumentui būdingas ūkimas. Nors lietuvių etnografinėje literatūroje nerastume duomenų apie dūdmaišio pūtimą per rugiapjūtę, tačiau galima įtarti, kad jį pūsdavo baigiantis darbui ir grįžtant namo (nes abi su burdono pritarimu užrašytos dainos buvo dainuojamos vakare). Patvirtinimų, kad dūdmaišis pūstas pjaunant rugius, galima rasti baltarusių etnomuzikologiniuose tyrimuose.

Kaip rašo baltarusių etnomuzikologė Inna Nazina, XIX a. dūdmaišis buvo labai populiarus baltarusių liaudies instrumentas, jis paminėtas beveik visuose Vilniaus, Vitebsko ir Minsko gubernijų gyventojų buities aprašymuose. Be jo neapsieidavo ne tik pasišokimai smuklėse ar mugėse, bet ir svarbiausios kalendorinės ir šeimos šventės (Назина 1979: 117). Mokslininkės apžvelgtuose šaltiniuose minima, kad

dūdmaišininkas vaikščiodavo drauge su kalėdotojais, taip pat kartu su smuikininku lydėdavo Velykų lalautojų eiseną per kaimą. I. Nazinos nuomone, ypač įdomus Klemenso Kvitkos užrašytas faktas, kad dūdmaišį pūsdavo ir rugių lauke, nors ir nepaaiškinta, kodėl muzikantas dalyvaudavo rugiapjūtėje ir kokias melodijas grodavo (ten pat).

Tarp pietų Lietuvoje įrašytų su burdono pritarimu atliekamų dainų yra ir kelios vestuvinės dainos, pavyzdžiui, „Atjoc berneliu, atjoc raiteliu“ (Li Wo 45). Jos platesnės apimties nei rugiapjūtės dainos, tarp melodijos ir apatinio balso dažnai suskamba kvintos intervalai. Vienos, esą Valkininkuose įrašytos vestuvinės dainos „Rūtela žalioja, kur tavi sodintie“ (Li Wo 90) metrikas teko patikslinti. Klausant paiškėjo, kad ji dainuojama rytų Lietuvos tarme, taigi galėjo būti užrašyta Dysnoje arba Adučiškyje (tai būtų vienintelė Aukštaitijoje užrašyta su burdonu atliekama daina). Tai neatrodytų keista, nes rytų Aukštaitijoje anuomet dar tebegyvavo dūdmaišio pūtimo tradicija, o kaip tik su šiuo instrumentu labiausiai siejamas vieną garsą tęsiantis liaudies dainų pritarimas.

2 pvz. Padainavo Perlojos dainininkės (Li Wo 45). Transkribavo A. Vakarinienė.

Įdomu, kad dviejose Perlojoje ir Merkinėje įrašytose dainose (Li Wo 49 ir 58) derinami keli daugiabalsio dainavimo būdai: burdono pritarimas ir heterofoninis daugiabalsumas (apie kurį rašė G. Četkauskaitė), tribalsė šių dainų faktūra yra gana sudėtinga. Nors pats Volteris nepaliko jokios pastabos apie šį savitą dainavimo būdą, galime numanyti, kad jis padarė jam išpūdį. Išgirdęs heterofoniškai dainuojamą dainą „Ant tėvulio dvaro“ (Li Wo 41), Volteris paprašė dainininkų

padainuoti po vieną balsą atskirai (Li Wo 43), tačiau įvykdyti pageidavimą joms nelabai pavyko. Dainuodamos heterofoniškai, atlikėjos įvairiai apdainuoja melodijos atramas: vienos iš viršaus, kitos iš apačios, todėl susidaro dvibalsiai intarpai. Tačiau tai vyksta spontaniškai, todėl, dainuojant atskirais balsais, pademonstruoti, kaip balsai išsiskiria ir vėl susieina, nelengva.

Dzūkijoje Volteriui pavyko įrašyti dvibalsių ir tribalsių su silabiniu burdonu atliekamų dainų, o Suvalkijoje buvo įamžintos tik tribalsės dainos (turimos galvoje visos Šilavotė įrašytos dainos, saugomos Berlyno ir Vilniaus archyvuose). Tik vienės šiame regione įrašytos dainos burdonas atitinka pagrindinį dermės toną (LTRF v 6), o kitoms būdingas žemiau tęsiamas burdonas – subkvarta. Šilavotinės derino kelis pritarimo būdus: jos ne tik tęsė burdoną, bet ir pritarė melodijai tercijomis. Galima manyti, kad moterys derino senoviškesnę statišką, disonansišką pritarimą su vėlesniu, lanksčiai priderintu prie melodijos, konsonansišku pritarimu.

Volteriui dainavusios Šilavoto dainininkės buvo ne vien liaudies dainų atlikėjos, bet ir bažnyčios choristės, todėl manytina, kad jų tribalsis dainavimas buvo liaudiškas choro imitavimas, savitas, senovinių linearinių ir naujesnį homofoninį daugiabalsumą suderinęs dainų harmonizavimas. Kad funkcinė harmoninė mąstysena dainininkėms buvo dar neįprasta, rodo tai, kad baigdamos posmą jos nesiekdavo, idant balsai susilietų į toniką, likdavo skambėti kvartos intervalas arba kvartsektakordas (LTRF v 12 ir 54, Li Wo 70).

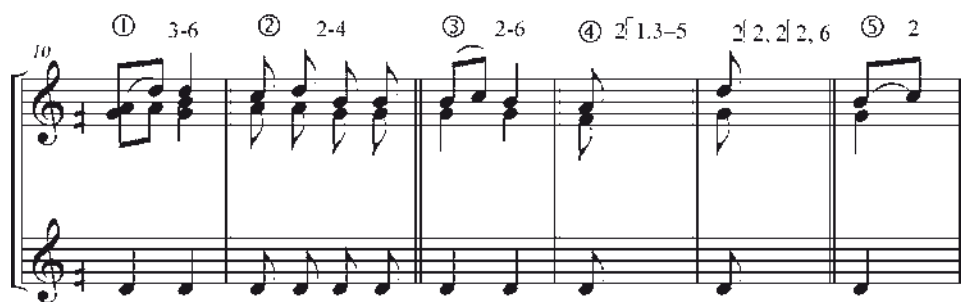
♩ = 96

① ② ③

An - tē - ve - lio dva - ro bi - jū - no krū - me - lis.

5 ④ 1. ⑤ 2.

po bi - ju - no ža - liu kru - mu šal - tas šal - ti - nė - lis, // nė(lis).

3 pvz. Padainavo Šilavoto dainininkės (Li Wo 70). Transkribavo A. Nakienė.

Čia derėtų prisiminti etnomuzikologės Laimos Burkšaitienės pastebėjimą:

Kad liaudies dainininkų sąmonėje kiltų „daugiabalsių kompleksų“ pajautimas, tikriausiai būtinas jau anksčiau susiformavęs kolektyvinio dainavimo pagrindas ir linearinio daugiabalsumo išugdytas harmonijos pojūtis (Burkšaitienė 1990: 30).

Bažnytinių chorų branduolį sudarydavo kaimo moterys, dainuodavusios per vestuves, giedodavusios per laidotuves, įpratusios dainuoti drauge ir mokėjusios derinti balsus. Šie gebėjimai neabejotinai padėdavo joms išmokti chorinio dainavimo pradmenis.

1909 m. Aukštaitijoje Volteris įrašė daugiabalsių dainų, kurių pritarimas taip pat statiškas, nevingiuojantis lygiagrečiomis tercijomis su melodija, bet susidedantis tik iš dviejų garsų: kurį laiką tęsiamas pagrindinis melodijos dermės tonas, tada leidžiamasi žemyn į subkvartą. Tokios dainos įrašytos Dysnoje, Adutiškyje ir Pažiegėje. Jos irgi yra retos, tačiau ne visai netikėtos. Galima teigti, kad šie Volterio įrašai patvirtino etnomuzikologų spėjimus apie XIX–XX a. pradžioje Aukštaitijoje gyvavusius dainavimo būdus.

4 pvz. Padainavo Adutiškio dainininkai (Li Wo 83). Transkribavo A. Nakienė.

Rinkinio *Aukštaičių melodijos* sudarytoja L. Burkšaitienė mano, kad jame sudėtos XX a. antrojoje pusėje užrašytos homofoninės aukštaičių melodijos yra

pridengtos vėlyvojo daugiabalsumo sluoksnio, pro kurį galima įžvelgti senesnę šių melodijų derminę sandarą.

Prieš homofoninį stilių šiaurės rytų Aukštaitijoje klestėjo sutartinės, taip pat kitokios daugiabalsumo formos, be to, pats liaudies suprantamas dainavimas „vienu balsu“ faktiškai yra daugiau ar mažiau išplėtoto heterofoninio tipo. Dainavimas įvairiais paraleliais intervalais žinomas nuo senų amžių, be to, ir kiti dabar jau užmiršti dainavimo būdai galėjo būti aukštaičiams nesvetimi (Burkšaitienė 1990: 30).

Kolektyvinio dainavimo būdai, į kuriuos laiku nebuvo atkreiptas dėmesys, buvo kur kas turtingesni, negu dabar žinoma. Be to, mūsų nuomone, jie turėjo būti pagrįsti ne akordiniu, bet lineariu mąstymu, kurio pėdsakų galima įžvelgti ir dabar įrašytose homofoninio stiliaus dainose (ten pat: 31).

Tokias išvadas etnomuzikologė daro remdamasi vėlesnio tautosakos rinkėjo Juozo Kartenio natomis užrašytomis dainų melodijomis¹⁵. Puikią muzikinę klausą turėjęs J. Kartenis buvo vienas iš nedaugelio tautosakos rinkėjų, besidomėjusių dainų atlikimo būdais. 1935–1936 m. Gelvonų, Bagaslaviškio ir Deltuvos apylinkėse jis užrašė pluoštą daugiabalsių homofoninių dainų, išlaikydamas metroritminį laisvumą, perteikdamas ornamentinius niuansus. Kaip nurodo tuos rankraščius tyrusi Rima Visackienė, be dainavimo pritariant tercijomis, kuris, pasak užrašytojo, anuomet buvęs įprastas,

J. Kartenis nurodo ir kitą dainavimo būdą – bosuojant, t. y. pritariant nenutrūkstamai besikaitaliojančiais dviem garsais – prima ir subkvarta. Tokių dainų rinkiniuose yra nemažai. Dvylika jų turi tikslų abiejų balsų užrašymą, o visos kitos – pastabas, nurodančias dainų atlikimą „bosuojant“: <...> Kaip tik į šią tradiciją rinkėjas ir atkreipė didesnę dėmesį. Galbūt tai buvo bepradedantis nykti muzikinės kultūros reiškinys (Visackienė 2009: 1058).

Bosuodami dainininkai priderindavo aukštesnę arba žemesnę bosinę toną iš klausos, jausdami, kaip juda melodijos linija. Vienose dainos atkarpose boso tonai keisdavosi dažniau, kitose – rečiau. Kalbant apie taip atliekamų dainų estetikumą, reikia pasakyti, kad jose ryškiausiai skambėjo tarp balsų susidarantys kvintų intervalai, bosuojant balsai buvo derinami kvintomis. J. Kartenio užrašytos aukštaičių melodijos geografiniu požiūriu yra artimiausios Volterio įrašams, tad, jas susiejus, galima drąsiau tarti, kad, prieš įsigalint pritarimui švelniai skambančiais tercijų intervalais, liaudies dainoms buvo pritariama rūsčiau, gražiu balsų deriniu buvo laikomi tuščiai skambantys tobulieji konsonansai.

Peržvelgę E. Volterio ir J. Kartenio surinktas aukštaičių dainas, pamatysime, kad kartais dainininkai prie kvintų harmonijos priderindavo ir tercijų harmoniją, tai yra

15 J. Kartenio užrašytų dainų rinkiniai saugomi Lietuvių tautosakos rankraštyne (LTR 649, 650, 651).

dainuodavo trim balsais. Vienoje iš J. Kartenio pastabų sakoma, kad taip dainuota, kai susirinkdavo didesnis žmonių būrys: „ši senovinė daina buvo dainuojama per *mi* ir *si*. Jei būdavo daugiau dainininkų, tai kiti imdavo tercija turavot.“ R. Višackienės nuomone, ši pastaba labai svarbi: „matome, jog dainininkės, turėdamos galimybę pasirinkti pritarimo rūšį, dainuoja dainą ne tercijomis pritardamos, bet „bosuodamos“ (ten pat: 1059). Taigi pritarimas dviem tonais yra tarsi svarbesnis, įprastesnis, taip dainuojant susidarantys kvintų sąskambiai dainininkams atrodo gražūs, tik susirinkus didesnei dainininkų grupei harmonija sutirštinama.

5 pvz. Padainavo Dysnos dainininkės (Li Wo 67-2). Transkribavo A. Nakienė.

Įdomu, kad senovinio pritarimo tradicija Volterio lankytoje rytų Aukštaitijoje išliko ir XX a. antrojoje pusėje. 1964 m. Ignalinos krašte vykusios ekspedicijos metu kiek šiauriau nei Dysna ir Adutiškis esančių Linkmenų apylinkėse buvo aptikta statistiškai pritariamų dainų. Ekspedicijos dalyvis Vaclovas Juodpusis apie Ignalinos krašto dainas rašė:

Šalia vienbalsių dainų labai didelę dainininkų repertuaro dalį sudaro dviem balsais atliekamos dainos. Antras balsas – tai ne paprastas melodijos palydėjimas tercijomis, bet savarankiškesnis, ramesnis pritarimas. Jis dažniausiai remiasi pastoviaisiais, ypač I ir V dermės laipsniais. Tokiu būdu tarp melodijos ir antrojo balso susidaro sekundų, tercijų, kvartų, kvintų, septimų ir oktavų sąskambiai, kurie suteikia dainai nemaža raiškumo, gaivumo (Juodpusis 1966: 195).

O tikras netikėtumas, kad vienoje ankstesnių tautosakos rinkėjų neaplankytoje vietovėje – Nibragalio kaime – senovinio pritarimo tradicija išliko iki pat XXI amžiaus. Tai kaimas netoli Panevėžio, Miežiškių apylinkėje, 1987 m. savitą jo dainavimo tradiciją užrašė ir tyrinėjo etnomuzikologė Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė. Vėliau ja susidomėjo ir plačioji visuomenė, 2003 m. apie tradiciją išlaikiusias moteris buvo nufilmuota televizijos laida. Jau senyvų moterų atliekamos dainos savo faktūra artimiau-

sios Volterio Šilavote užrašytoms dainoms ir jos dainuojamos trim balsais: vidurinis balsas pritaria melodijai tercijomis, o apatinis skiemenudamas tęsia burdoną.

Daugiabalsumo tyrinėtojai D. Račiūnaitė-Vyčinienei teko reta galimybė pabendrauti su burdoninio dainavimo tradiciją tęsiančiomis Nibragalio moterimis ir paklausinėti, ką jos pačios mano apie tokį dainavimo būdą.

Paklausus, iš kur ir kada jų kaime atsirado toks bosavimas, jos atsako: „Iš seniau jau... Jau mano mama bosavodavo... Atrodydavo labai sudėtinga. <...>“ Paklausus, kam reikalingas toks bosavimas, dainininkės paaiškina: kai dainuoja vienos moterys, „skamba skystai, lyg trūksta pagrindo“. Taigi, „bosavojimas“ tampa sodriu žemu garsų fonu, savotišku pagrindu, kuris leidžia kitiems balsams lanksčiau vinguriuoti. Įdomu, kad „bosavojimas“ būdingas tik moteriškai dainavimo tradicijai: moterims dainuojant kartu su vyrais – nebosuojama (Račiūnaitė-Vyčiniene 2010: 15).

Iš pokalbių su moterimis etnomuzikologė sužinojo, kaip liaudies terminologija buvo vadinamas tęsiamas burdonas:

Nibragaliatės prisiminė, kad dainuojant anksčiau ne tik bosavodavo, bet ir tranuodavo. Anot dainininkių, tranavimu vadintas ketvirto balso (dar žemesnio už bosą) dainavimas – „toksai tik bimbimas“, „kaip zvimbimas“. <...> Tranavimo reikšmės (tranuotojas – sunkiai gabenantis, velkantis; tranas – bimbiantis, užiantis bičių patinėlis) leistų kelti prielaidą, kad Nibragalio dainavimo tradicijoje pati žemiausia balso partija kadaise galėjo būti užtinė (ten pat: 18).

Anksčiau parašytoje studijoje mokslininkė nustato seną tokio vokalinio pritarimo kilmę ir susieja ją su instrumentine muzika. „Tai galėtų būti dūdmaišio burdoninio vamzdžio skambėjimo mėgdžiojimas (tai liudytų ypač didelį šio instrumento populiarumą Lietuvoje), styginių instrumentų „bosavimo“ imitavimas arba kitokio užiančio garso (pvz., girnų) vaizdavimas balsu.“ Neatmestina prielaida, jog burdono partijai galėję turėti įtakos ir piemenų instrumentai: ūkai ar ūzlės, birzgalai ir pan. (Račiūnaitė-Vyčiniene 2000: 100).

Nibragalio moterų dainas D. Račiūnaitė-Vyčiniene vadina lietuvių burdoninio dainavimo tradicijos nuotrupomis, tačiau daugiau nei šimto metų senumo Volterio įrašai rodo, kad Lietuvoje tikrai būta burdoninio daugiabalsumo; 1909 m. jis dokumentuotas Perlojoje, Merkinėje, Gudakiemyje, Šilavote ir Dysnoje (arba Adutiškyje). Atidžiau patyrinėję XX a. pradžios rinkinius, juose irgi dar rastume vieną kitą atvejį¹⁶, taigi iš įvairiose vietovėse įrašytų nuotrupų šią tradiciją galime rekonstruoti.

.....
16 Adolfo Sabaliausko rinkinyje *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos* rastume kelis malimą girnomis imituojančius kūrinius, kurių žemutinis balsas yra skiemeninis burdonas arba dūdmaišio tipo pritarimas – ūkimas (Sabaliauskas 1916: 384, nr. 17).

Vaškiniuose voleliuose įamžinta lietuvių liaudies muzika įrašyta tiktai plintant choriniam dainavimui ir funkciniai harmonijai, dar nespėjus įsigalėti armonikai, todėl joje galime išgirsti XIX amžiaus skambesio – lineariniam daugiabalsumui, tradiciniams pučiamiesiems ir styginiams instrumentams būdingos harmonijos. 1908–1909 m. lietuvių tautosakos įrašai – daugiausia liaudies dainos, tačiau klausydamiesi šių dainų melodijų galime išgirsti ir anuomet skambėjusių instrumentų aidą, jiems būdingų dermių, garso išgavimo būdų, faktūros ir ornamentikos atkartojimą. Visų pirma pastebime daugiabalsių dainų ir dūdmaišiu atliekamos muzikos faktūros panašumą, bet vieną garsą tęsiantis pritarimas gali būti susijęs ir su kitais archajiškais instrumentais: įvairiomis ūžlėmis, pūsline, dambreliu. Rūstesnis skambesys, balsų derinimas ne tercijomis, bet kvartomis ir kvintomis primena laikus, kai vyraujantis instrumentas dar nebuvo tercijomis skambanti armonika, daug dažniau pūstas dūdmaišis, griežta smuiku ir ratukine lyra. Įdėmiau klausydamiesi taip pat pastebėsime, kad į volelius įrašytų dainų melodijos vingrios, išpuoštos įvairiomis melizmomis. Šis vingriavimas irgi gali būti įmantraus tirliavimo dūdmaišiu ar griežimo smuiku imitavimas.

APIBENDRINIMAS

Pirmieji garso dokumentai mus pasiekė iš lietuvių tautinio atgimimo laikotarpio, kai lietuvių kultūra pradėjo palengva atsigaivinti po slegiančio lietuviškos spaudos ir visuomeninių organizacijų draudimo. 1904 m. Rusijos imperijos valdžiai vėl leidus spausdinti laikraščius ir organizuoti viešus renginius, imtos kurti įvairios draugijos, pamažu ėmė rasti kultūringa lietuvių visuomenė. Meno ir mokslo žmonės sugebėjo peržengti profesines ribas ir, nepaisydami skirtingų pažiūrų, susitelkti bendriems tikslams ir darbams.

Lietuvių tautinis atgimimas ir jį lydėjęs dvasinis pakilimas sutapo su XIX a. pabaigoje Europoje kilusiu ir XX a. pradžioje baltų kraštus pasiekusiu jugendo judėjimu, kuriam taip pat buvo būdinga jaunystės, gyvybingumo, atsinaujinimo simbolika (Mykolaitytė 2004: 9). Ne veltui laikas nuo XIX a. pabaigos iki Pirmojo pasaulinio karo Europoje vadinamas „gražiąja epocha“. Kaimynų šalyse, kur naujasis kultūros judėjimas buvo ypač veržlus, iškilo daugybė originaliai suprojektuotų, subtiliai dekoruotų pastatų, buvo rengiamos parodos, leidžiami iliustruoti žurnalai. Tačiau Lietuvoje gražiosios epochos paminklai – ne puošnūs pastatai ir interjerai¹⁷,

17 1907 m. Vilniuje buvo sumanyta pastatyti lietuvių kultūros centrą – Tautos namus, kuriuose po vienu stogu turėjo būti draugijų būstinės, koncertų ir parodų salės, muziejus, biblioteka, tačiau idėja liko neįgyvendinta.

bet turtingas kultūrinis gyvenimas¹⁸, ypač 1907 m. įkurtų Lietuvių mokslo ir Lietuvių dailės draugijų veikla.

Žmonių susitelkimas, tikėjimas aukštomis vertybėmis buvo pasiekęs ir atokiausias Lietuvos vietas. Visur kūrėsi aktyvios bažnytinės bendruomenės, žmonės laisvalaikį skyrė skaitymui ir kultūrinei veiklai. Buvo gražinama aplinka: mieste augaliniais motyvais buvo puošiami interjerai, o kaime gėlės sužydo po langais, gražiai prižiūrėtas rūtelių darželis tapo mėgstamu liaudies dainų poetiniu simboliu (Sadauskienė 2010: 146). XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvoje išplito chorų judėjimas, kuris irgi tapo tautinio atgimimo išraiška. Geriausi kaimo dainininkai virto choristais ir ėmė darniais balsais dainuoti ne tik tradicines, bet ir lietuvių poetų bei kompozitorių sukurtas dainas.

Tokią lietuvių visuomenę ir jos gyvąją tradiciją 1908–1909 m. fonografo įrašų kolekcijoje įamžino Volteris. Todėl ypač svarbu, kad Berlyno fonogramų archyve išliko jo įrašai, atspindintys XX a. pradžios kultūrinį gyvenimą garsiniu paviduliu – kitaip negu rašytiniai ir vaizdiniai istoriniai dokumentai.

Važinėdamas po Lietuvą ir artimai bendraudamas su Lietuvių mokslo draugijos nariais, Volteris vis labiau įsitraukė į lietuvių kultūros tyrimus.

Jei mes galėtume nubrėžti prof. E. Volterio mokslinio veikimo ir visuomeninio gyvenimo kreivąją liniją, tai tektų pamatyti, kad ji vis artėjo sutapti su lietuvių interesais. Jei pirmosios jo etnografinės kelionės po Prūsų Lietuvą ir Rusijos Lietuvą bei kiti lituanistikos-baltologijos darbai iš pradžių tebuvo tik kaip bendri anų laikų mokslo būklės Rusijoje pobūdžio kūriniai, tai paskutiniaisiais prieš didįjį karą metais prof. E. Volterio veikimas vis labiau ir labiau susijo su bendrais visų lietuvių siekimais (Nezabitauskas 1928: 357).

Pamažu keitėsi ir paties mokslininko požiūris į renkamą medžiagą. XIX a. ekspedicijose Volteris užrašinėjo tautosakos tekstus kaip kalbininkas, kuriam rūpėjo lietuvių kalbos istorija ir dabartis, tarmių įvairovė, sąsajos su latvių kalba, o 1908–1909 m. tautosaka ėmė jį dominti pati savaime. Tradicijos gyvybingumas, liaudies dainų poetiškumas, kaimo dainininkių muzikalumas, emocionalumas turbūt padarė jam didelį įspūdį, todėl, važinėdamas su fonografo aparatu ir įrašinėdamas nebe „lietuvių kalbos pavyzdžius“, o tautosakos atlikimą – dainavimą ir muzikavimą, Volteris surinko duomenų, svarbių ne tik dialektologijai, bet ir folkloristikai bei etnomuzikologijai.

1908–1909 m. Volteris į vaškinius volelius įrašė senoviško, etnomuzikologams mažai žinomo senovinio dainavimo pavyzdžių. Aukštaitijoje jam pavyko įrašyti šiam regionui būdingų dainų su dviejų tonų pritarimu, vadinamuoju bosavimu.

18 Daugiau apie lietuvių šviesuomenės susitelkimą žr. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė*, sudarė Alma Lapinskienė, Vilnius, 2008.

Toks pritarimas buvo įprastas XX a. pradžioje, bet vėliau buvo užgožtas dainavimo pritariant tercijomis. Tačiau didžiausias Volterio kolekcijos netikėtumas – Dzūkijoje ir Suvalkijoje įrašytos su burdono pritarimu atliekamos dainos: tokių dainų dar neskelbta nė viename publikuotame folkloro rinkinyje. Iki šiol aptikta tik pavienių dainavimo su burdono pritarimu pavyzdžių Aukštaitijoje ir manyta, kad tai yra išnykusio senovinio dainavimo liekanos, taip pat stebėtasi, kad toks dainavimo būdas retas Lietuvoje, nors yra plačiai paplitęs Latvijoje. Įdomu, kad kaip tik Dzūkijoje, su Latvija nesiribojančiame regione, įrašyta archajiškiausių su burdono pritarimu atliekamų rugiapjūtės dainų. Pasiklausius Volterio įrašų ir peržvelgus melodijų transkripcijas, galima teigti, kad burdoninio dainavimo tradicija gyvavo ne tik šiaurės, bet ir pietų Lietuvoje, taip pat ieškoti dar neatskleistų lietuvių ir latvių dainavimo tradicijų bendrumų.

ISVADOS

1908–1909 m. E. Volterio lietuvių tautosakos įrašai – lietuvių tautinio atgimimo dokumentai, atspindintys 1907 m. įkurtos Lietuvių mokslo draugijos tyrimų tikslus, suteikiantys žinių apie to meto gyvąją tautosakos tradiciją. Su fonografo aparatu važinėdamas po Lietuvos kaimus, Volteris įrašė gana įvairių tautosakos pavyzdžių: dainų, raudų, instrumentinės muzikos, sakytinės tautosakos. Visi šie kūriniai buvo pirmą kartą užfiksuoti ne rašytiniu, o garso pavidalu. Naujės technologijos taikymas padėjo Volteriui įamžinti anuomet gyvavusius daugiabalsio dainavimo būdus, kurių sudėtingą balsavadą natų popieriuje būtų buvę nelengva užrašyti, t. y. dvibalsį dainavimą su 1) burdono pritarimu, 2) bosavimu, 3) tercijų pritarimu; 4) heterofoninį dainavimą; taip pat tribalsį dainavimą, kuriame derinamas 5) burdonas ir heterofonija arba 6) burdonas ir tercijų pritarimas. Berlyno fonogramų archyve išsaugoti Volterio įrašai svariai papildė Lietuvos archyvuose turimus duomenis. Unikalus įrašai leidžia rekonstruoti ir atgaivinti XX a. pradžioje Lietuvoje buvusio daugiabalsio dainavimo būdų įvairovę.

LITERATŪRA

- Aleksynas Kostas 2010. Būtinai patikslinimas: ne Basanavičius, o Volteris, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIX, p. 279–281.
- Andronov Aleksey, Andronova Everita 2010. The First Sound Recordings of Lithuanian Speech and Music: The Fate of Eduard Wolter's Collection in St. Petersburg, Vilnius and Berlin, in: *Accessing the History of the Baltic Diaspora: Baltic Heritage Network Conference, July 7–10, 2009: Articles and Papers*, Tartu, prieiga per internetą: <<http://www.balther.net/articles-and-papers>>.
- Basanavičius Jonas 2004. *Raštai: Publicistika, recenzijos. Iš gyvenimo kronikos ir laiškų*, kn. 2, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 15), Vilnius.

- Boiko Mārtiņš 2008. *Lietuviešu sutartinės un to Baltijas konteksti*, Rīga.
- Burkšaitienė Laima 1990. Pratarinė, kn.: *Aukštaičių melodijos*, parengė Laima Burkšaitienė ir Danutė Krištopaitė, Vilnius, p. 7–32.
- Četkauskaitė Genovaitė 1981. Pratarinė, kn.: *Dzūkų melodijos*, sudarė ir parengė Genovaitė Četkauskaitė, Vilnius, p. 7–53.
- Juodpusis Vaclovas 1966. Apie dainų melodijas, kn.: *Ignalinos kraštas*, Vilnius, p. 193–195.
- Lapinskienė Alma 2003. Jonas Basanavičius – Lietuvių mokslo draugijos steigėjas, kn.: *Dr. Jonas Basanavičius 1851–1927*, Vilnius, p. 148–175.
- Mykolaitytė Aurelija 2004. *Jugendo stilistika lietuvių ir latvių prozoje*, Kaunas.
- Nezabitauskas A. 1928. Prof. E. Volteris (70 metų sukaktuvių proga), *Tauta ir žodis*, kn. V, p. 344–360.
- Račiūnaitė-Vyčiniienė Daiva 2000. Dviejų pradų – vokalinio ir instrumentinio – susipynimas sutartinėje „Buvo dūda Vilniuj“, *Lietuvos muzikologija*, t. 1, p. 89–103.
- 2010. Nibragalio kaimo dainavimo tradicija, kn.: *Ne del' ta dainuojam: Nibragalio kaimo dainos*, sudarė ir parengė Daiva Vyčiniienė-Račiūnaitė ir Vitalija Vasiliauskaitė, Panevėžys, p. 9–25.
- Sabaliauskas Adolfas 1916. *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos*, Lietuvos šiaurės rytuose surinko kun. A. Sabaliauskas, Helsinkai.
- Sadauskienė Jurga 2010. Rūtų daržas: poetinio simbolio transformacijos XIX a., *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIX, p. 139–155.
- Seselskytė Adelė 2006. Lietuvių mokslo draugijai – 100 metų, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXII, p. 271–282.
- Vidugiris Aloyzas 2004. *Zietelos lietuvių šneka*, Vilnius.
- Visackienė Rima 2009. Dar kartą apie gelvoniškių dainas, kn.: *Gelvonai, (Lietuvos valsčiai*, kn. 15), Vilnius, p. 1047–1060.
- Zinkevičius Zigmas 1981. *Kalbininkas K. Būga*, Kaunas.
- Вольтер Э. А. 1912. Следы древних Прусов и их языка в Гродненской губ., kn.: *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, т. XVI, кн. 4, СПб., 1911, p. 151–160.
- Назина И. Д. 1979. *Белорусские народные музыкальные инструменты: Самозвучающие, ударные, духовые*, Минск.

The Sound Recordings of the Lithuanian Folklore by Eduard Wolter and the Ancient Modes of Singing Preserved in Them

A U S T Ė N A K I E N Ė

S u m m a r y

The first collection of the sound recordings of Lithuanian folklore was accumulated in 1908–1909 by the docent of St. Petersburg University Eduard Wolter, the famous researcher of the Lithuanian language, history, archeology, folklore and ethnography of the time. This collection is stored in the Berlin Phonogramm-Archiv. Wolter used to record folklore from informants of rather different ages and was interested not only in the most ancient, but also in the comparatively modern phenomena of folk culture. He used to appreciate the archaic samples of playing the multipipe whistles, the laments or the shepherds' songs as the most valuable pieces, yet he did not ignore the schoolchildren's folklore, songs performed at the youth parties or by the church choruses either, thus seeking to reflect the entire variety of the cultural tradition of the beginning of the 20th century.

While listening to the records of the Lithuanian folklore that are over a century-old, one doubtless expects to hear some special things, some important data for folkloristics or ethnomusicology no longer present in the subsequent recordings. Such unique data includes the ancient modes of singing recorded by Wolter: e.g. the mode of singing with two-tone accompaniment from eastern Aukštaitija and the mode of singing with bourdon accompaniment from Dzūkija and Suvalkija regions. Although other collections of folklore did occasionally contain some samples of these modes of singing as well, it was impossible to postulate their wide distribution and popularity. Singing with bourdon accompaniment is quite common in Latvia. According to the Latvian ethnomusicologist Mārtiņš Boiko, the first Latvian folk melodies with bourdon accompaniment were recorded as early as in the 18th century; and such mode of singing belongs to the living Latvian folk tradition until nowadays. It should be noted, that examples of Lithuanian folksongs, most similar to the Latvian ones, were discovered by Wolter in quite a remote Lithuanian region (Dzūkija), rather than in the neighboring Aukštaitija.

Genovaitė Četkauskaitė, editor of the academic publication *Dzūkų melodijos* ['Melodies from Dzūkija Region', 1981], although presenting quite an exhaustive description of the monodic style of singing, typical for this region, did not mention in her introduction the mode of singing with bourdon accompaniment. When visiting Dzūkija, Wolter recorded songs performed with bourdon accompaniment at several places, including Perloja, Merkinė and Gudakiemis, thus it could not have been a device of a single group of folk singers. The bourdon accompaniment was employed while performing the ancient rye-harvesting songs. Their continuous, rhythmically free melodies are alike to the Latgalian harvesting songs, which are also characterized by the narrow scale, the only difference being that the main melody and the accompaniment do not flow into unison at the end, leaving a sharp interval – a second – to sound instead. Interestingly enough, two songs recorded in Perloja and Merkinė combine several modes of polyphonic singing: the bourdon accompaniment and the heterophonic polyphony, thus the three-part texture of these songs is rather complicated.

In Dzūkija, Wolter succeeded finding both two-part and three-part songs performed along with syllabic bourdon, while in Suvalkija (in Šilavotas village) he recorded only the three-part songs. Singers from Šilavotas managed to combine several modes of accompaniment, not only bourdon, but also accompaniment of thirds. One is free to assume that they used to combine the older static, dissonant accompaniment with the subsequent consonant one, flexibly attuned to the melody.

Quite surprisingly, one locality not visited by the earlier folklore collectors, namely, the Nibragalis village, managed to preserve the tradition of the bourdon accompaniment until nowadays. In 1987, it was recorded and analyzed by the ethnomusicologist Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė. The songs performed here by the elderly women seem most similar by their texture to those recorded by Wolter in Šilavotas. They are performed in three parts: the middle voice accompanies the melody in thirds, while the lower one draws out the syllabic bourdon. Račiūnaitė-Vyčinienė considers the songs performed by the women from Nibragalis as the odd remnants of the Lithuanian bourdon accompaniment tradition, yet over century-old recordings by Wolter testify to the one-time existence of such polyphony in Lithuania. This mode of singing could well be reconstructed from the surviving remnants.

Tyrimas atliktas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos remiamą projektą „Eduardo Volterio Lietuvoje įrašyti voleliai (1908–1909), saugomi Berlyno fonogramų archyve“ (sutartis Nr. LIT-2-24).